

NEO-LİBERAL POLİTİKALAR, ÖZELLEŞTİRME VE SANAYİYE ETKİLERİ

NİHAT UÇUKOĞLU

Küreselleşmenin toplumsal, iktisadi ve ahlaki* sonuçlarının ortaya çıktığı günümüzde, neredeyse tüm parametreleri belirleyen konumda bir kavram olduğu kanısındayım. Kongre Sunuş metninde de belirtildiği üzere; bu dönemde sanayi yatırımlarının bağlı olduğu ekonomik krizler nedeniyle azalması, belki de ekonominin bağımlılık karakterinin artışına neden olan en önemli gerçek olması, bizim bu kongrenin önemine dair görüşlerimizi desteklemektedir. Öte yandan, dış bağımlılık, sanayi üretiminin büyük düşüşler yaşadığı ekonomik krizlerin ardından daha bir önemli ise de, geleneksel olarak ülke ekonomisinin modern zamanlarda temel taşı olan sanayiinin karakteristik özelliği olduğu gerçeğini gözden kaçırtmamalıdır. Ekonomideki yapısal dönüşümlerin tarihsel olarak incelenmesi, özellikle 1960'lar, planlı ekonomi ve ithalatın ikamesi yoluyla sanayileşme stratejisinin gelişme ya da kalkınmaya etkileri ve tıkanıklık ile birlikte ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin kalkınma açısından, bu gün ortaya çıkmış sorunların anlaşılması bakımından gereklidir. Bu çerçevede, Türkiye'de sanayiinin gelişiminde kamu sektörü ve özel sektörün katkısı ve KİT'lerin özelleştirilmelerinin sanayiye etkileri bu günün en önemli sorularındandır. Türkiye'de 1980'le birlikte alınan "ekonomik istikrar önlemleri"nin önemli ve günümüz ekonomisinin temel yönelimini oluşturması bakımından vazgeçilmez maddesi olan özelleştirme dünya ekonomisinin tümü için geçerli "küresel" bir olgudur. Dünya ekonomisinin geçen yüzyılın son çeyreğinde içine girdiği kriz bir çok ülkede (Türkiye'nin de içinde olduğu Azgelişmiş ya da Gelişmekte Olan Ülkeler) özelleştirme uygulamalarını da içine alan yapısal uyum programları, istikrar paketlerini gündeme getirmiştir. "Ekonomik istikrar önlemleri kamu sektörünün daraltılmasını, piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesini öngörmüş ve sınai üretimin artırılması piyasa koşullarına bırakılmıştır. Bu ilke çerçevesinde mevcut kamu işletmelerinin zaman içinde özel sektöre devredilmesi amaç olarak benimsenmiş, geçmişte kurumsal düzeyde sanayileşme sürecinde etkin rol oynayan planlama fikrinden vazgeçilmiştir" (Boratav, 1993, 18).

* **Ahlak** kavramının ele alınması, araştırmacının objektif, değer-ideoloji yüklü yaklaşımlardan uzak olması gerektiği yaklaşımını temel alan pozitivist düşüncenin gözden kaçırdığı, araştırmacının sosyal bilimlerde etkilenen, belirlenen bir yerde durduğu gerçeğini gören ve dolayısıyla tüm sosyal bilimcilerin objektivizm safkasası yerine hangi değer, anlayış dünyasıyla hareket ettiğini belirtmesinin daha gerçekçi ve doğru bir yaklaşım olduğu kanısındayım. İnsan merkezli bir anlayışın tüm sosyal bilimlerde egemen olması, bilimin gerçek amacının, etiğinin bu olması gerektiğine olan inancımın burada **Ahlak** kavramını kullandım. Çünkü ekonomi ilmi insandan yalıtılarak parametrelerin ve soyut kavramların ilmi haline getirilmiştir. Küreselleşme ya da başka bir sosyal gerçekliğin araştırılmasında temel- özsel boyutunun gözden kaçırılmasına izin verilmemelidir. Bu boyut bilimin amacının tanımlanmasıdır.

Burada, 1980'lerde uluslararası ölçekte kapitalist ekonominin kurumsal belirleyicilerinin yeni yönelimleri, yeni iktisat politikalarının ortaya çıkışı 1970'lerde ortaya çıkan kapitalist ekonominin genel krizine yanıt olarak geliştirilen neo-liberal politikalar. Çok kapsamlı bir araştırma konusu olan neo-liberalizmin iktisat politikaları bakımından iki temel önermesi şöyle sıralanabilir: piyasaların deregülasyonu ve özelleştirme. Özellikle kalkınmanın, gelişmenin artık piyasa ekonomisinin devlet müdahalesinden arınmış kendi kendine dengeye gelecek yapısıyla sağlanabileceği yaklaşımı tüm dünyada ekonomik programların temelini oluşturmuştur. Bütünleşme, küresel ekonomi gibi söylemler, mitler, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejilerinin girdiği krizin de bir sonucu olarak iyimser karşılanmış ve gerçekten kalkınmanın, gelişmenin tek yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Özelleştirmeyle kamunun on yıllarca toplumun vergileriyle ve ağırlıklı olarak çalışan kesimlerin kaynaklarıyla gerçekleştirdiği ekonomik ajanları, ya da iktisadi kurumları artık özel şirketler olarak kendileriyle karşılaşacaktır. Bu kongre sunuş bildirisinde de belirtildiği üzere “ülkenin sanayisini ve geleceğini tehlikeye atmaktadır.”

Sonuç olarak küreselleşme ve onun iktisat politikalarının temel taşı olan özel sektör ve piyasanın ekonomik gelişmenin tek yolu olduğu miti -ki bu durum Türkiye'de özelleştirme politikalarının ortaya çıkışıyla beraber ele alınmaktadır- ülke sanayiinin hem bağımlılığını negatif yönde etkilemekte, hem de üretken olmayan bir ekonomiye yol açmakta bu ise büyük istihdam düşüşlerine yol açmakta ve toplumu derinden etkileyen yoksullaşmayı doğurmaktadır. Plan mevhununun ve kamu ekonomisinin, toplumun geniş kesimleri lehine, geniş yetkinlikler ve kamusal örgütlenmeler aracılığıyla denetimine olanak sağlayacak bir yeniden yapılandırmaya ihtiyacı vardır. Ekonominin demokratikleştirilmesi şeklinde tanımlanabilecek bu süreç, elbette bugünden yarına, hemen gerçekleşebilecek bir süreç değildir. Tartışmanın konusunu oluşturmayan ancak bir talepler listesinin temasını oluşturabilecek bu son fikirler, sorumlusu olmadıkları halde ekonominin tüm olumsuzluklarından etkilenen ülke mühendislerinin de uzun dönemli bakışına ışık tutmalıdır.

Tarihsel Süreç

İkinci paylaşım savaşıyla dengeye gelen, bir ölçüde yeniden paylaşımı şimdilik erteleyen dünya kapitalizmi, uluslararası ölçekte Keynezyen olarak adlandırılacak devletin düzenleyici ve ekonomide etkin rolünü öngören iktisat politikasını temel alıyordu. “Devlet müdahaleci nitelikteki politikalarla doğrudan yatırım yaptığı gibi özel sektörü de yönlendir(miş)iyor özellikle büyük sermayeye arka çık(mıştır)ıyordu.” (Sönmez, 1998, 96). Hem merkez ülkelerde hem de çevre ülkelerde birikim modeli olarak Fordist ve Keynesci model geçerliydi. “Fordist sermaye birikimi ve teknelci regülasyon döneminde özel tarihsel

koşullar çerçevesinde gerçekleştirilen büyüme, beraberinde refah artışını da getirmiş ve verimlilikteki tırmanmaya koşul olarak reel ücretlerde de artış kaydedilmiştir.” (Borataş, 1993, 191). Modelin emek -sermaye ilişkisinde öngördüğü ise, üretim ilişkilerinde talep yönlü Keynesci politikanın bir gereği olarak gerilimi azaltacak yüksek ücret politikasıydı. Yığınsal üretimin massedilmesi için toplumun tüketim olanaklarının artırılması, büyük sermayenin, ya da tekelci sermayenin etki alanındaki devletin uygulamaya koyduğu sosyal politikaların gerekçesiydi. “...örgütlü işçi hareketi (ise) emek piyasalarında ve üretim süreçlerindeki işleyişe ilişkin yeni roller ve işlevler üstlenmek zorundaydı. Örgütlü işçi hareketi, büyük sermaye ve ulus-devlet arasında süregiden ve savaş sonrası uzun canlılık döneminin iktidar tabanını oluşturan gergin ama yine de sağlam güç dengesine kazara ulaşılmamıştı.” (Harvey, 1999, 155). Savaş sonrasında ortaya çıkan güçlü işçi hareketleri bu ‘barışçıl’ sürecin diyetinin ödendiği büyük kayıplarla sonuçlanan bir saldırı sürecinde ezilmiş* , uzlaşmacı bir sendikal örgütlenmeye teşvik edilmiştir. Böylece modelin temelini oluşturan emek, sermaye ve devletin korporatif ilişkisi ortaya çıkmıştır.** Keynesci ekonomilerle birarada gelişen Fordist emek süreçleri refah devleti kurumları (örneğin toplu pazarlık rejimi ve sendikal örgütlenmeler) aracılığıyla sınıf mücadelesinin kurumsallaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu sürecin önemli aktörü olan devlet, büyük altyapı yatırımları, sermaye açısından stratejik aramalı yatırımları, toplumun refahını artırıcı sosyal maliyetler üstlenmiş güçlü bir kamu ekonomisi oluşturmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında, merkez ve çevre ülkelerde ortak bir gelişme olarak görülebilecek Kamu Ekonomisinin gelişimi, özellikle 1930’larda tüm dünyayı kasıp kavuran ekonomik krizin ve Bolşevik devriminin de etkisiyle korumacı ve devletin ekonomideki güçlü rolünü tartışmasız kabul eden bir anlayış olarak, ancak savaş sonrası dönemde ve veri teknolojik gelişimin de sağladığı olanaklarla mümkün olmuştur. Merkezde ve çevredeki tezahürleri farklı olmakla birlikte genellikle kamu iktisadi birimleri ülke ekonomilerinin ağırlıklı payını oluşturmuşlardır.

Kamu Ekonomisinin oluşumu

Fordist ve Keynesci birikim modelinin-rejiminin dünya ekonomisinde yarattığı en önemli sonuç, ya da bünyesinde barındırdığı tipik öge (hem bir özelliği hem de bir sonuç olarak görülebilir) güçlü devlet ekonomileridir. Gelişmiş ülkelerdeki ya da Merkez Kapitalist Ülkelerdeki seyri bu çalışmanın konusu olmayan, bu nedenle yalnızca Azgelişmiş Ülkelerde ya da Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) kamu ya da daha gerçek bir tanımla devlet

* bkz. Harvey, 1999, 156.

** Korporatizm için bkz. Arslan, 2000.

ekonomisi bu dönemde sanayileşme açısından da temel belirleyendir. Türkiye’de sanayileşme politikalarının en belirgin özelliği diğer gelişmekte olan ülkelerle büyük paralellikler göstermiş olmasıdır. 1980 öncesi dönemde birkaç güneydoğu Asya ülkesi dışında kalan gelişmekte olan ülkelerle birlikte içe dönük bir strateji, 1980 sonrasında da giderek artan sayıda gelişmekte olan ülkeyle birlikte piyasa ağırlıklı dışa açık model uygulamaya konmuştur. Bu bağlamda gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta ise her iki dönemde de Türkiye’nin bu stratejileri ilk ve en kapsamlı uygulayan ülkeler arasında olmasıdır. 1980 sonrasında piyasa ağırlıklı dışa dönük sanayileşme stratejisinde olduğu gibi, 1930’lu yıllarda Türkiye, kimi Latin Amerika ülkeleriyle birlikte ithal ikamesine dayalı sanayileşmenin ilk temellerini atan ülkeler arasında yer almıştır (Şenses ve Taymaz, 2003, 431).

2. Dünya Savaşı sonrasında ABD’nin yeni hegemonik güç olarak ortaya çıkması ve üretici sermayenin uluslararasılaşma eğilimi ile AGÜ’lerde yerel burjuvazinin borç krizi nedeniyle ticareti sürdürmez hale gelişi kapitalizmle yeni bir entegrasyon süreci başlattı. İthal ikameci sanayi stratejisi olarak adlandırılan bu süreç dışarıdan ithal edilen malların korunan iç Pazar içinde üretimine dayanıyordu.

Burada ortaya koyulması gereken nokta, ithal ikameci stratejinin temel mekanizmaları ile ticari uğraşlardan sanayi uğraşlarına dönüşüm içinde olan yerel sermayenin ve yabancı üretici sermayenin uluslararasılaşma, iç pazara yönelme eğiliminin birliktelik içinde olmasıdır (Eralp, 2002).

İthal ikameci sermaye birikim sürecinin iki temel özelliği vardır: Devletin ekonomik faaliyetlere katılımının genişlemesi yansırı, iç pazara dönük olması, yani gelişmiş bir iç Pazar gereksinmesidir. Bu yüzden yüksek ücretler ve sendikacılık bir yandan pazarın genişlemesini sağlarken, bir yandan da işçi sınıfının sistemle bütünleşmesini sağlamıştır.

Öte yandan, ithal ikameci sanayi burjuvazisi ile toprak sahibi kesimler arasındaki çatışmayı abartmamak gerekir. Her şeyden önce sanayi kesiminin tükettiği dövizi geleneksel kesimler kazanmaktadır. Ayrıca bu kesimler sanayi kesimi için Pazar ve sermaye kaynağıdır. Bu noktada ortaya çıkan maliyet tarım sektöründe çalışanlara yüklenmiştir.

Popülist rejimler siyasal açıdan toplumdaki çeşitli sınıfların kendi özel çıkarlarından uzaklaşıp, ekonomik büyümenin etrafında buluşmasını sağlamıştır.

Bu süreç toprak sahibi kesimlerle, sanayiye yatırım yapan kesimlerin farklı olduğu Arjantin’de daha sıkıntılı ve sürekli darbelerle yürüyen bir görünüm oluşturmuşken, Brezilya’da büyük toprak sahipleri aynı zamanda sanayiye yatırım yaptıklarından daha hızlı gelişen bir süreç ortaya çıkmıştır. Türkiye’de de her iki durum geçerlidir . Büyük toprak sahiplerinin sanayiye yatırım yapan bir kesiminin oluşmakta olan sanayi sermayesinin

hizmetine yönelik yeni devlet eliyle iyi ilişkiler kurduğu gözlemlenirken, bir kısım toprak ağası, eşrafın bir gerilim yaratacak ve hatta yönetici eliti kendi içinde bölecek bir siyasal saflaşmaya götürdüğü de görülmektedir. Türkiye’de bir yandan sınıflar arası mücadele devam ederken bir yandan sözü edilen sınıf içi mücadele de sanayileşme ve sanayi burjuvazisinin ortaya çıkışı ile birlikte yeni bir boyut almıştır.

1970lere gelindiğinde kapitalizmin “altın yılları” sona erdi. Kâr oranlarındaki düşüş eğilimi, eski mekanizmanın devam etmemesi kapitalizmin yeni bir yapısal dönüşümünü gerektiriyordu. Kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesi ve sermayenin değersizleşmesinin önüne geçmek için 70li yılların sonunda yeni bir süreç başlıyordu. Üretken sermayenin öncülüğü sona ermiş, para-sermayenin ihtiyaçları ve yönelimleri belirleyici olmaya başlamıştı. Bu noktada şunu belirtmekte yarar var; sermayenin biçimleri arasında özellikle teknik gelişmelerin sağladığı olanaklardan da kaynaklı, ama temel olarak zaten doğasında olan yüksek bir dönüşürlük hakimdir.

Birikimin temel belirleyenleri kapitalizmin o tarihsel boyutunda oluşur. Örneğin sınıfların gücü ve iktidardaki temsiliyet olanakları, teknik bilimsel gelişme düzeyi, üretici güçlerin belirli bir denge ve uyum hali (ki bu mutlaka hareketli ve geçici bir durumdur) gibi belirleyenler o tarihsel konumda sermaye birikiminin niteliğini de belirler. Kapitalizmin doğuşu ve sömürge imparatorlukları dönemi ticaret burjuvazisinin egemenliğini ve mal sermayenin temel belirleyen olduğunu, sonrasında sanayi sermayesi, üretken sermayenin ve günümüzü önceleyen süreçte (1970’lerdeki birikimi kriziyle birlikte) mali sermayenin egemenliğinden söz etmek mümkündür. Bir yapısal model kurmak çoğu kez gerçekliği hapsetmek ve canlı, gelişen boyutlarını gözden kaçırmaya neden olabilmekteyse de, artık olgusal ve tarihsel bütün kesimlerinin ortaya çıktığı bir dünya ekonomisinde yukarıdaki model gerçekçi bir modeldir. Gerçekten de bugün artık üzerinde durduğumuz kavramlar ve kurduğumuz model hem sistemin ideologları, hem de onun muhaliflerinin çözümlerinde kullanılır olmuştur. Sorun geçmişin analizinden öte yarına ilişkin bu dönüşümü yaşayan sistemin toplumlara ve ekonomilere rahat bir nefes aldırabilecek ekonomi politikası güdüp gütmeye başladığıdır. Yani dönüşümün politikaları, yaygın adlandırmayla neo-liberal politikalar sermaye açısından ve sistemin bütün bileşenleri açısından ne ifade etmektedir? İddialar ve savlar nelerdir, gerçekte durum nedir, nasıl bir yön izleyebilir?

Neo-Liberalizm

Neo-Liberalizm yeni bir olgu değil, liberal düşüncenin temel tezlerinin farklı bir konjonktürde ve farklı olanaklarla yeniden vücut bulmasıdır. Liberalizm, kapitalist sistemin ideolojisidir. Fikri dünyası, önermeleri temelde sermaye birikiminin sürekliliği ve artışı

üzerine kuruludur. Sevgili bilim insanı Doç. Dr. Mehmet Türkay'ın sistemin analizinde sistemin ideologlarının düşüncelerinin en güzel açıklayıcılığa sahip olduğuna ilişkin vurgusunu hatırlamak, Liberal düşünür Von Mises'in sistemin amaç ve işleyişine ilişkin yaptığı tanıma bakmakta yarar var. "Mises liberalizmi tanımlarken, 'liberallerin temel talebi üretim araçlarının özel mülkiyetinin tesis edilmesi, ve değerlendirilmesinin (sürekliliğinin) sağlanmasıdır' der. Mises'e göre 'liberallerin diğer bütün talepleri eşitlik, özgürlük, ve başkası buradan türemektedir.'" (Türkay, 2002). Dolayısıyla sistemin gerçekleştiği süreçten itibaren geleneksel hareket noktaları, onun fikri dünyası, sistemin çıkarları, çelişik sınıflarının (ki bu sınıfların varlığı Klasik iktisadın kurucuları ve Liberal düşüncenin savunucuları tarafından reddedilmemektedir.) mücadelesiyle belirlenen bir gerçekleştirilebilirlik oranına sahiptir. İşte liberal düşünce sınıflar mücadelesi başta olmak üzere teknik gelişme düzeyi, sınıf içi mücadelelerin düzeyi ve uyumu, tarihsel, kültürel ve başka öğelerinde etkili olabileceği bir süreçte farklılıklar, başkalaşımalar geçirmiş, Klasikleri, Neo-Klasikler onları Keynesyen doktrin takip etmiş son olarak liberal düşüncenin gerçekleşme olanaklarıyla birlikte fakat başka bir tarihsel dönemde ve olanaklarla Neo-Liberal ya da Yeni-Liberal iktisat düşüncesi sisteme egemen hale gelmiştir.* "Liberal düşüncenin güçlü bir şekilde geri dönüşü" olarak çok yerinde bir tanıma başvuran Toussaint "geri dönüşü" 1970'li yıllardan itibaren belli başlı gelişmiş sanayileşmiş kapitalist ülkelerdeki ekonomik bunalıma (yavaş büyüme uzun dalgası, hatta düşüş), 1980'lerde üçüncü dünyanın Borç Bunalımına ve 1980'lerin son yılında Doğu Avrupa'nın bürokratik rejimlerinin içpatlamasının birbirlerine eşlik etmelerine bağlıyor (Toussaint, 1999, 215). Yazarın vurgu yaptığı gibi, Neo-Liberal düşüncenin sınırlarını ya da Keynezyen iktisadın, Marksist düşüncenin belirlemek kolay değildir. Bu düşünce ekollerinden geçen pek çok akım vardır (Toussaint, 1999, 216). Süreklilik arzeden liberal tezler yukarıda açıklamaya çalıştığımız çeşitli etkenlerce daha kapsayıcı fakat farklılaşmış bir "yenilik" söylemiyle ortaya çıkmıştır. Gerçekten de yeni olan pek çok durum-olgu günümüzde ideolojik hakimiyetini kurabilmiş Neo-Liberal düşüncenin kabulünde etkili olmuştur. Bu etkililiği bir önceki sermaye birikim rejiminin tıkanmasıyla eşzamanlı olmuştur. Tam da bu süreçte sistemin dönüşümü bütün kurumlarının Neo-Liberal düşünceye adaptasyonu ile mümkündür. O nedenle sistemin sermaye birikiminde etkin ve politikacı kurumları, hakim ülke ya da ülkeler ve sermayenin kendi iç yapısında öne çıkan unsurlarının tümü - ki bunlara finans sermayesi ilk elden örnek gösterilebilir- bu "yeni" söylem ve politikaları yaymış, güç ilişkileri ya da uluslararası etkili kurumları aracılığıyla (borçlu

* Bu görüş için bkz. Toussaint, 1999, 212-227.

ülkelere borçlarının takibinde şartkoşulmuş, dayatılmış olan politikalar*) nüfuz alanını genişletmiştir. Bu süreçteki uygulamalar da tıpkı yukarıda aktardığımız Neo-Liberal politikaların yeni olmadığı gerçeği gibi yeni olmayan uygulamalardır. Diğer bir deyişle borç ilişkisi iki ülke arasında olsun uluslararası kurumlar ile ülkeler arasında olsun giderek bağımlılığı artıran, birçok koşula bağlanan politik bir sürecin de örülmesini sağlamış eski bir uygulamadır. Finans sermayesi böylelikle merkezin çevre üzerinde denetimine olanak tanıyan bir ilişkinin kurulmasının anahtarıdır.** Kapitalizm, sermaye ihracı yoluyla merkez ve çevre ülkeler ayrımında önemli bir öge olan bağımlılık yaratıcı bir etkiye sahip olabilmektedir. Burada konumuz dışı fakat kapitalizmin gelişiminde başat rol üstlenen, özellikle Azgelişmiş Ülkeler ya da Gelişmekte Olan Ülkelerin ekonomilerden merkeze kaynak aktarımına olanak tanıyan Borç aracı (için Bkz. Sönmez, 1998) özellikle yoğun birikim rejimi ve tekelci düzenleme tarzı olarak bilinen dönemin kurumlarından IMF tarafından söz konusu Neo-Liberal politikaların tüm dünya ekonomileri için özendirilmesi, yaygınlaştırılması, dikte edilmesi sürecinde yeni biçimler alarak gerçekleşmiştir.

Neo-Liberal Politikaların Uluslararası Alandaki Temsilcisi: IMF

Toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimler gücü ve yönü ne olursa olsunlar, yalnızca bir kaç değişkenin ürünü olarak açıklanamaz ya da gerçekleşmeleri yalnızca bir kaç nedene indirgenemezler. Öyle ki yapının tüm parçaları bir diyalektik ilişki içindedir ve değişim, pek çok koşulun, bir zaman dilimi içinde ve belirli bir bileşke güç ve yönde gerçekleşmesiyle mümkündür.

Kapitalizmin yoğun birikim rejimini ifade eden ve rejimin temel karakteristiği olarak hem ulusal hem de uluslararası ölçekte üretim süreci ve pazar aşamasında yeni bir işbölümünü ortaya çıkartan fordist birikim süreci ve tekelci düzenleme tarzı olduğunu yukarıda anlattık. Kendinden önceki birikim rejimi olan yaygın birikim rejimi ve rekabetçi düzenleme tarzı kapitalist sistemin pek çok ögesini belirli bir misyonla ilişkilendirmişti. Yeni dönemin ve birikim rejiminin uluslararası güçleri ABD öncülüğünde oluşturulmuş ve yeni misyonlarla donatılmıştır. Savaştan karlı çıkan ülke olarak ABD, ulusal ölçekte yoğun birikim rejimini ilk uygulayan ülke olması bakımından bu sürecin baş aktörü olmuştur. Pek çok sebepten dolayı gerçekleştirebildiği bu dönüşüm ABD'ye dünya sistemine yön verme ve onun uluslararası kurumları aracılığıyla hegemonya kurmasına olanak tanımıştır. “ABD iç pazarının geniş olması, yüksek üretkenliğe sahip bir tarım sektörünün gelişmesi, ekonomik büyümeyi

* bkz Toussaint, 1999, 84-117,167-174, Sönmez, 1998, 329, Stiglitz, 2002, 45-277.

** aynı görüş için bkz. Lenin, 1995:88.

destekleyecek yönde işgücü akışkanlığının geliştirilmesi gibi etkenler, üretim ve tüketim koşullarının yoğun sermaye birikim modeli veya rejimini oluşturacak biçimde dönüşüme tabi tutulmasını olanaklı kılmıştır. ABD’de yoğun birikim modelinin erken uygulamaya konulması, bu ülkenin -kapitalist- dünya ekonomisinde başatlık kurmasında çok önemli bir etken olarak dikkate alınmalıdır.” (M. Aglietta, Regulation et Crise du Capitalisme, Callman-Levy, Paris, 1977.’den akt. Sönmez, 1998, 92). Ayrıntıları başka bir çalışmanın konusunu oluşturan bu süreçte ABD kapitalist dünya ekonomisinin birincil gücü konumuna gelmiştir. Bretton Woods Konferansı ile varılan anlaşma gereği ABD öncülüğünde yeniden oluşturulan uluslararası işbölümünde etkin iki kurum; IMF ve World Bank (Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası) kurulmasına karar verildi. “Bretton Woods anlaşması doları dünyanın rezerv parası yaparak dünyanın ekonomik gelişmesini ABD’nin maliye ve para politikalarına yakından bağımlı hale getiriyordu. ABD, dünyanın meta ve sermaye piyasalarının büyük şirketlere açılması karşılığında dünyanın bankeri olarak davranıyordu.” (Harvey, 1999,160). 1944’te kurulan IMF’de sözde uluslarüstü tanımına karşın ABD başta olmak üzere birkaç sanayileşmiş ülkenin mutlak etkinliğinden söz etmek şarttır.* Diğer yandan bu egemenliğin üretken sermayenin ABD başta olmak üzere hakim olduğu dünya ekonomisinde üye ülkeleri hangi ekonomik politikaları uygulamaya teşvik(!) ettiklerine baktığımızda bugünkü iktisat politikalarından ne kadar farklı önermeler yaptıklarını görüyoruz. IMF ana sözleşmesinde yer alan 6 maddelik kuruluş amaçları: 1) Uluslararası parasal işbirliğini sağlamak. 2) *Uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesi ve ticaret hacminin artışıyla kolaylaştırma, böylece tüm üye ülkelerde istihdamın genişlemesine, reel gelir düzeyinin yükselmesine ve üretken kaynakların artmasına katkıda bulunmak*, 3) Döviz kurunun istikrarını korumak, 4) Üyeler arasındaki cari ödemelerde çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretin önünde engel oluşturabilecek kambiyo kısıtlarını ortadan kaldırmak, 5) Garanti karşılığında üyelerin fon kaynaklarından yararlanmalarını sağlamak, üye ülkelere güvence vermek ve böylece üyelerin ulusal ve uluslararası planda refahını tehlikeye sokmaksızın cari ödemelerdeki dengesizliklerini gidermek, 6) Bir önceki amaca uygun biçimde üye ülkelerin cari ödemelerdeki dengesizlik süresini kısaltmak ve yoğunluğunu azaltmaktır.” olarak sıralanıyor (Sönmez, 1998, 306). İtalikle belirtilmiş olan özellikle 2. Maddede tanımlanan

* IMF’nin kuruluşunda üye olan 39 ülke kotalara sahiptir. Kotalar fonun kaynaklarını oluşturmakta, Kaynaklardan yararlanmayı ve oy sayısını belirlemektedir. Oy hakkını kotalar belirlediği için özellikle İngiltere ve ABD alınan kararlarda belirleyici olmuşlardır. 1946’da ABD’nin 27750 oyu ve toplam oylarda %32.85’lik payı, İngiltere’nin 13250 oyu ve %15.68’lik payı varken, diğer sanayileşmiş ülkelerde dikkate alındığında toplam %68.1 gibi bir paya sahip oldukları görülüyor. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya 1973’te toplam oyların %44.2’sine diğer sanayileşmiş ülkeler de dikkate alınca % 65’lik paya sahip, 1995’te bu 5 ülkenin %39.9’luk bir paya sahip oldukları görülmektedir (Sönmez, 1998, 309-310).

istihdam, reel geliri artırıcı refah önlemleri, üretken kaynakların artmasına katkıda bulunmak gibi hedefler temelde refah devleti, sosyal devlet uygulamalarının hedefleri olup yukarıda anlatılan fordist, yoğun birikim rejiminde uluslararası kapitalist kurumların düzenlediği temel çizgi konumundadır. Ancak kapitalizmin altın yıllarında IMF bu amaçlarla hareket ederken genel olarak kabul edilen miladı 1973 olan krizle birlikte Yeni-Ekonomik politikalar önermeye başladı. “...IMF, kurulduğunda piyasaların çoğu zaman pek iyi çalışmadığı, muazzam işsizliklere yol açabildiği ve ülkelerin kendi ekonomilerini düzeltmelerine yardımcı olacak fonları sağlamayı beceremeyebileceği bilincine dayanıyordu.” (Stiglitz, 2002, 32) En azından Dünya Bankasından ‘bir şekilde’ tasfiye edilen Stiglitz buna inanıyor ve bu kurumun değişen ekonomi politikalarının daha ‘insani bir çehreden yoksun’ olduğunu belirtiyor. “Ülkelere daha genişlemeci ekonomi politikaları (ekonomiyi canlandırmak için harcamaları artırmak, vergileri azaltmak ya da faiz oranlarını düşürmek gibi politikalar) izlemeleri için uluslararası bir baskı uygulamak gerektiği inancına dayanarak kurulmuşken, bugün IMF, ancak açıkları kapama, vergileri artırma ya da faiz oranlarını artırma gibi ekonomide bir küçülmeye yol açacak politikaları benimseyen ülkelere fon sağlıyor.” (Stiglitz, 2002, 34). Kendisi içinde çalıştığı kurum ve onu artık yönettiğini, ele geçirdiğini düşündüğü IMF’nin nasıl çalıştığını ve neler yaptığını ilk elden anlatıyor: “IMF ve Dünya Bankası, verecekleri borçlara fena halde ihtiyacı olan, serbest piyasa ekonomisine geçmeye gönülsüz fakir ülkelere bu fikirleri dayatmak için kullanılan yeni misyoner kuruluşlar haline geldiler.” (Stiglitz, 2002, 36).

IMF ve Dünya bankasının önerdiği programların temeli Yeni Liberal ekonomik pakettir. Ekonomilerin liberalleşmesi hedeflenmekte, bu ise finansal piyasaların deregülasyonu, devletin geçmişteki geleneksel fonksiyonlarını terk ederek ekonomik alandan çekilmesini öngören kamu ekonomisinin tasfiyesi (özelleştirme) olarak tanımlanıyordu. Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler kuşağında yer alan ülkelerin ortak noktaları devletin ekonomideki düzensizliklere müdahale eden, sermaye birikimini kamu eliyle sürdürdüğü bir süreçte güçlü kamu ekonomilerinin oluşmasıdır. Bu ülkeler çoğunlukla tarihsel olarak borç sarmalından kurtulamamış ülkelerdir. “IMF ve Dünya Bankası, borç alan ülkeleri, uluslararası alacaklıların çıkarlarına “uygun” bir şekilde makro ekonomilerini yeniden yönlendirmeleri için zorlayabilir, (bir tür ekonomik şantaj). Neden? Yanıt: çünkü bu ülkeler borçlu. (Toussaint, 1999, 176). “Amaç şu: dış borç faizlerini meşrulaştıracak bir ilişki dayatmak. Bunu da borçlu ulusları, bağımsız ulusal ekonomiye demir atmalarını engelleyecek bir zincire vurarak yapmak.” (Chossudovsky, 1994. akt. Toussaint, 1999, 176) IMF ve Dünya bankasının

önerdiği yeniden yapılanmaya ve yapısal uyum programlarına değinmeden önce bunların uygulanmasını sağlayan koşullara bakmak gerekiyor. Bu süreçte üç temel olay meydana geldi.

Birincisi; soğuk savaşın dengesi sayesinde emperyalist devletlerin dizginlenmesine yol açan SSCB'nin çökmesi.

İkincisi; ABD önderliğindeki emperyalist güçlerin ulusallaşmış ekonomileri çözmesi, tahrip etmesi ve liberal programı reddeden ulusalcı ve Sosyalist rejimleri devirmek için her yerde yandaşı olan askeri-politik güçleri kullanarak bir saldırı başlatmasıdır.

Üçüncüsü ise; çevre ülkelerde sürdürülen devlet eliyle ulusal burjuvazi yaratılması çabaları içinde palazlanan ve uluslararası finans çevrelerine bağlı, yurtdışı bankalarda hesapları ve yatırımları olan ve esas olarak ihracat piyasalarına angaje olmuş yeni bir ulus ötesi kapitalist sınıfın, üst düzey politikacıları da yanlarına alarak yükselişidir.

Bunlara ek olarak küreselleşme sürecinin tüm ulus devlet yapısını farklılaştırdığını ve devleti kapitalizmin küresel yayılmasının bir aracı haline getirdiğini söylemek gerekir. Sanıldığı gibi tersine devlet, iktidar olma özelliklerinden yoksun değildir. Aksine eski devlet kadar aktif, düzenlemeci ve müdahalecidir. Sadece onun aktifliği kuralları ve müdahalesi farklı sınıf çıkarlarına, yabancı sermayeye ve uluslararası kapitalizmin egemenlerine hizmet etmeye yöneliktir (Petras, 2002).

1980'li yıllardan itibaren kapitalizmin uluslararası kurumlarının dayattığı yapısal uyum programlarının ana çerçevesini şöyle söyleyebiliriz.

- I. Ücret düzeylerinin düşürülmesi
- II. Serbest Ticaret
- III. Liberalleşmiş finans piyasaları
- IV. Özelleştirme
- V. Hükümet bütçe fazlaları (kamu harcamalarının kısılması)

Yapısal uyum programlarıyla ilgili yine bir zamanlar Dünya Bankası baş ekonomisti olan Joseph Stiglitz'e kulak verelim: The Guardian gazetesi 29 Nisan 2001 tarihinde Joseph Stiglitz ile bir söyleşi yaptı. Stiglitz Dünya Bankası'nın eski baş ekonomisti ve Başkan Yardımcısı. Muhalif görüşleri nedeniyle iki yıl önce görevinden istifa ettirilen Stiglitz Dünya Bankası ve IMF'nin ülkeleri dört adımda nasıl iflasa sürüklediklerini anlatıyor. Stiglitz, sermayesinin yüzde 51'i Amerika Birleşik Devletlerine ait olan Dünya Bankası ile IMF'nin üzerinde çok gizli (confidential) yazılı dökümanlarında yazılanları deşifre ediyor. "Her ülkeye bir ülke destek stratejisi hazırlanır" diyor Stiglitz. Destek stratejisi detaylı soruşturmanın ardından hazırlanıyor gözüktüğü de Stiglitz'e göre yapılan iş beş yıldızlı otel odalarında ya da yalvaran maliye bakanlarının makamlarındaki toplantılardan ibarettir.

Ekonomik analiz raporlarının ardından değişmeyen dört aşamalı bir plan yoksul ülkeye dayatılır

Adım 1: Özelleştirme başlatılır. Stiglitz yapılanları "sülük uygulama" olarak nitelendiriyor. Kamu işletmeleri gerçek değerlerinin altında satılır. Siyasetçiler rant sağlar. Siyasi çetelerinde katkılarıyla Rusya'da olduğu gibi – özelleştirmeler sayesinde - ulusal üretim yarı yarıya düşer. Amerikan Hazinesinin yorumu ise açıktır: "Yeltsin bizim istediğimiz gibi yeniden seçildi. Yolsuzlukları dikkate almayın."

Adım 2: Sermaye piyasaları serbestleştirilir. Teoriye göre sermaye bu ülkelere serbest dolaşım imkanı bulacaktır. Ancak Stiglitz Endonezya ve Brezilya örneklerine işaret ederek paranın üreten sektörlere değil gayrimenkul ve borsa spekülasyonlarına yöneldiğini anlatıyor. Stiglitz'e göre yoksul ülkeler kaçınılmaz olarak sıcak para döngüsüne kapılıyor. En ufak bir dengesizlikte sıcak para dışarıya çıkıyor. Söz konusu ülkenin Merkez Bankası birkaç içinde eriyor. Bundan sonra yaşanan ise faiz artırımını. "Sonuç öngörülebilir" diyor Stiglitz, yüksek faiz oranları üretimi düşürüyor, halkı yoksullaştırıyor ve hazine boşalıyor.

Adım 3: Nefesi tıkanan ülkeye IMF yeni bir politika öneriyor. Politikanın adı "Pazar Koşullarında Gerçekçi Fiyat Uygulaması". Stiglitz'in sözleriyle bu "Ekmek, sebze, tüp gaz vb. fiyatlarını artırmanın başka bir ifadesi Temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları artınca IMF isyanları aşamasına geçiliyor. "IMF isyanı" denilen şey (Endonezya, Bolivya,, Ekvator örneklerine göre) şöyle kurgulanıyor: Barışçı protesto gösterileri tank ve kurşunla bastırılıyor. Yara dağlanıyor. Bu karışık ve belirsiz ortamda sıcak para kaçıyor. Hazine zayıflıyor, fırsattan istifa eden yabancılar "batan geminin mallarını" yok pahasına ele geçiriyor.

Adım 4: Ticaretin tamamen serbestleşmesi sağlanıyor. Suçlular ise belli: bürokratik engeller ve korumacılık. Avrupa ve Amerika diğer ülkelerin ürünlerine karşı kendi tarımsal sektörlerini korurken yoksul ülkelere pazarlarının tamamen açmaları isteniyor. Stiglitz bu aşamayı 19'uncu yüzyıl emperyalist 'Pazar açma" politikalarına benzetiyor (Palast, 2001).

Yapısal uyum yeni liberal iktisadın evrensel reçetelerine uyum ise eğer, bu evrensel reçeteler kimin çıkarına hizmet eder? Bu politikalar Azgelişmiş Ülkelerde ya da Gelişmekte Olan Ülkelerde adı geçen kuruluşlar tarafından uygulatılmaya çalışıldığına göre sermayenin kârlılığını artırıcı bu politikalardan en çok yararlanan kurumsal yapı hangisidir?

Yeni olmayan bir olgu: Çokuluslu Şirketler

Dünyayı bir ağ gibi saran neredeyse karlılık alanlarının tümünde varolan firmaların bir çok ülkede şubeleri, fabrika ya da marketleri bulunuyor. Mikro düzeyde ele alındığında bu firma ya maliyet unsurunu düşürücü bir etki nedeniyle buralara yayılıyor, ya da Pazar alanını genişletmek amacıyla. İkisi de kar oranının korunması/yükseltilmesi için gerekli. Sermaye-Emek mücadelesi kadar ve belki de daha önemli olan Sermaye- Sermaye mücadelesi bu yayılmada etken oluyor. Kapitalizmin ilk yıllarından itibaren görülen ulusötesi üretim ya da pazarlama arayışları kar için zorunluluktur. Emperyalizm teorilerinin de zorunluluk teorileri olarak ortaya çıkmasındaki temel neden de aynı nedendir. Rekabetin sermaye için anlamı açıktır: Tekelleşme. Diğer yandan kârın yeniden realize edilmesinin koşulu olan yeni Pazar olanaklarıdır. Sermayeyi harekete geçiren iki unsurun da aslında 19. yy'ın sonundan başlayarak özellikle 20. yy'ın savaşlarına kadar sistemin merkezinde durduğunu görebiliriz. Bu iki mücadele de sermaye içi ilişkilerin deviniminin kapitalizmin temel itkisini oluşturduğunu bir başka deyişle Sermaye Birikimi Sürecinde bir durağanlıktan söz edilemeyeceği gibi sürekli bir yeniden ve yeniden dengeymiş gibi duran aşamalardan geçildiğini göstermektedir. Bu devinim içinde yukarıda saydığımız sürecin temel realitedeki hali ise sermayenin kârlılığı coğrafya sınırını da ortadan kaldırarak artırma çabasından - sınıflararası ve sınıf içi mücadelenin yarattığı olanaklar kadar- hiç vazgeçmediğidir. Bu onun yani birikimin temel itici gücü. Böylece ortaya çıkan Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) Çokuluslu şirketlerin dünyayı sarmaladığı ilk büyük tekelleşmenin yaşandığı 1800'lerin son çeyreğinde olgunlaşan süreçten günümüze kadar dünya coğrafyasına yayılmıştır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, ABD'de yoğun birikim modelinin erken uygulamaya konmasına bağlı olarak ABD tüketim ve üretim normlarını ihraç ederek birikim modeli veya rejiminin uluslararasılaşmasını sağlamıştır (G. Detanne De Bernis, akt. Sönmez, 1998, 93). Bu uluslararasılaşma Batı Avrupa ve Japonya'ya yöneliktir. "ÇUŞ"ların önce sanayi daha sonra bankacılık sektörlerinde yerlerini almaya başlamalarıyla, ekonomik büyümede uluslararası ekonomik ilişkilerin ağırlığı giderek artmaya başlamış ve yeni boyutlar ortaya çıkmıştır. Özünde uluslararası yatırım veya sermaye ihracı, sermayenin uluslararasılaşması sürecinde para-sermayenin değerlendirilmesindeki bu yeni boyutu yansıtmaktadır. Vurgulanması gereken önemli bir nokta da ABD hegemonyasının ÇUŞ'ların etkinlik kazanmasıyla pekişmesidir. Çokuluslu şirketlerin gerçekten ulussuz oldukları söylenebilir mi? Hayır, ÇUŞ'lar kökeni belli olmayan yeni şirketler değildir, bunlar esas olarak ulusal tekeller veya oligopollerdir" (Sönmez, 1998, 93). Özellikle neo-liberal politikaların uygulanma olanaklarının ortaya çıktığı 1980'lerden itibaren artan oranda şirketler birleşmeler yaşamışlar

ve ulusötesi faaliyetlerde çok büyük bir artış ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan güçlü kapitalist ülkeler menşeli çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) toplam çokuluslu şirketler içindeki payı, bu pay içinde de yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı ABD kökenli ÇUŞ'ların payı hayli yüksektir. Özellikle Latin Amerika başka olmak üzere yapılan özelleştirmelerde ÇUŞ'ların ya da yavru şirketlerin payı yüksektir.

Devletin rolü

IMF ve Dünya Bankası Uluslararası düzenleyici kurumlar olarak işlevlendikleri kapitalizmde temel mesele, yani kârların garanti altına alınmasıyla uğraşıyorlar. Peki Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ) kârlarının artırılması ya da korunması yalnızca anavatanına kâr transfer eden şirketin ve o ülkenin politikalarının hedefi midir? Yani gerçekte Özelleştirmeleri ısrarla takip eden kuruluş IMF, ve karlı çıkacak olan ÇUŞ'lar ve onun anavatanı ülkeler midir? Hayır. Özellikle Gelişmekte Olan Ülke burjuvazileri, egemen sermayeleri çok büyük bir arzuyla bu sürece hizmet etmek istemişler ve bu süreçte Azgelişmiş Ülke ya da Gelişmekte Olan Ülke ekonomilerinde karar mekanizmaları, büyük bir uyum politikasını devreye sokmuştur. Zaten uluslararası kurumların programlarına yapısal uyum programı adının verilmesi bu uyumu gösterecek bir iç ortağın varlığını kanıtlar. Gerçekte bu süreç Devlet'in politik ritüellerinde geçmişte olduğundan oldukça büyük değişiklikler göstermesiyle sonuçlanan uyumun başaktörü olmasına neden olmuştur. Çünkü bu Azgelişmiş ya da Gelişmekte Olan Ülkelerde devlet bir genel durum olarak, yukarıda sözü edilen süreçte ekonomide yani sermaye birikiminin güç dengeleriyle gerçekleştiği alanda merkez niteliğindedir. Ulusal ekonomilerin bu yeni sürece uyum sağlamasında da devlet bir düzenleme aracı olarak sermayenin ihtiyaçlarına cevap verecek düzenlemeleri yapacaktır. Yapılan düzenlemelerin geçmiştekinden farklı oluşu devletin bu süreçte rolünün ortadan kalktığı yarılsamasına düşülmesine yol açmışsa da, bugün gelinen noktada özelleştirmelerin kararlarını veren AGÜ veya GOÜ devletleri hala çok güçlü ve geçmişteki kadar ve genellikle daha çok ekonomiye müdahale eder durumdadırlar.

Bu sürece ilişkin şu tarihsel değerlendirmeye bakmak, gerekiyor. Yerinde bir kavramsallaştırmayla "Devletin Yeniden Sömürgeleştirilmesi" olarak bu durumu dışsal bir sürece yanıt olarak yorumlayan James Petras, "özellikle de ABD, Üçüncü Dünya Devletlerine, yine ekonomilerini serbestleştirme, kamu işletmelerini vb. özelleştirme baskısı yaptı. Ama üçüncü Dünya Devletlerinin birçoğu bu emperyal baskılara (bugün buna küreselleşme deniliyor) direndi. Bu senaryo iki temel olayla değişti: ABD önderliğinde emperyalist güçler, ekonomileri tahrip etmek ve liberal programı reddeden ulusalcı ve sosyalist rejimleri devirmek için Güney Afrika, Orta ve Güney Amerika ve Asya'daki paralı,

kukla askeri-siyasi güçleri kullanarak askeri bir saldırı dalgası başlattı. İkinci değişiklik te, Üçüncü Dünya’da uluslararası mali çevrimlere bağlantılı, denizaşırı bankalarda hesapları ve yatırımları olan ve esas olarak ihracat piyasalarına angaje olmuş (üst düzey siyasi görevlileri de içeren) yeni bir uluslararası kapitalist sınıfın yükselişiyle gerçekleşti. Emperyal güçlerin neo-liberal programını paylaşan bu uluslararası kapitalist sınıf, Üçüncü Dünya Devletlerinde hakim konuma geldi ve emperyal güçlerin çıkarları gözetilen politikalar uygulamaya girişti. Uluslararası kapitalist sınıf ile emperyal güçler karşılıklı dinamik etkileşim, hatalı biçimde küreselleşme olarak betimlenen şeyi üretti. Aslında ortaya çıkan, Üçüncü Dünya Devletlerindeki uluslararası kapitalist sınıfın yaşamsal önemdeki rolüyle Üçüncü Dünyanın yeniden sömürgeleştirilmesi” diyor (Petras, 2002, 32). Yeniden sömürgeleştirilen devlet, uluslararası finans kuruluşlarına danışarak, stratejik ve kârlı kamu işletmelerinin özelleştirilmesi yoluyla liberal gündemini uygular. Özelleştirme, siyasal ittifakların kurulması, sendikalara baskı yapılması ve /veya militan işçilerin işten atılması, işletme borçlarının toplumun sırtına yıkılması, satışların organize edilmesinde yabancı yatırım bankalarının tavsiyelerinin alınması, gözde alıcıların avantajlı bir şekilde satın almasını garantilemek için müdahale edilmesi ve kamu işletmesinin sabit tarifelerle çalışması halinde tarife veya fiyat kontrollerinin kaldırılmasını içeren devlet müdahalesini gerektirir (Petras, 2002, 33-4).

Devletin merkezinde yer aldığı kamu sektörünün özel sermaye kuruluşları haline getirilmesi amacıyla yapılan özelleştirmelerde özellikle Türkiye gibi azgelişmiş ya da Gelişmekte Olan Ülke kategorisinde yer alan ülkelerde geçmişte oluşturulan sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesi başlıca öneme sahiptir. Çünkü bu kuruluşlar kamu kurumlarıdır ve toplumun vergileriyle oluşturulan bu kurumların özel ellerde toplanması toplumun aleyhine kaynak tahsisi anlamına gelir ki bunu devlet özelleştirmelerle yerine getirmiştir, tüm itirazlara ve karşı duruşlara rağmen.

ÖZELLEŞTİRME VE SANAYİ

Bu aşamaya kadar özelleştirmenin neo-liberal iktisat politikalarındaki yerinin açıklanabilmesi bağlamında neo-liberal iktisat politikalarına, uluslararası ekonomik süreçlere ve aktörlerinin davranışlarına ve saiklerine değinildi. Yazının boyutlarını aşan oranda ihmal edilen, özelde Türkiye genelde Azgelişmiş ya da Gelişmekte Olan Ülkelerin iktisadi hayatlarının, bu hayata ilişkin politikaların ve fikir dünyasının -özelleştirmelerin yoğun olarak yaşandığı bu ülkeler olduğu gözönüne alındığında- çok daha ayrıntılı ele alınmasıydı. Sanayileşmenin tüm Azgelişmiş&Gelişmekte Olan Ülkelerde bir hedef olduğu ve bu hedefe ulaşmada devletin öncülüğünün çoğu zaman yalnızca devletin etkinliğinin bulunduğu bir gerçektir. Sıkça vurgulandığı gibi ithal ikameci strateji pek çok ülkede olduğu gibi, büyük

ölçüde iç pazarın genişliğine ve dinamizmine dayanmıştır. Devlet yerli sanayii dış rekabetten koruyacak önlemlerin alınması, bazı temel mal ve hizmetlerin üretimi, kaynak dağılımını kontrol eden mekanizmalar, çalışma yaşamına ve işçi-işveren ilişkisine yönelik yasal-kurumsal düzenlemeler ile sanayileşme sürecinin içinde yer almıştır. Bu yıllarda iktisadi gelişme politikalarının ana eksenini sanayileşmeye dayanmaktadır (Boratav ve Türkcan, 1993, 16). Bu süreci yukarıda değinilen iktisadi kriz ve sonrasındaki iktisat politikalarındaki değişiklikler izlemiştir. Krize önlem olarak ortaya koyulan politikalar kamu sektörünün daraltılmasını ve piyasa mekanizmasının serbestçe işlemlerini öngörmüş ve sınai üretimin artırılmasını piyasa koşullarına bırakmıştır. Mevcut kamu işletmelerinin zaman içinde özel sektöre devredilmesi amaç olarak benimsenmiş, geçmişte kurumsal düzeyde sanayileşme sürecinde rol oynayan planlama fikrinden vazgeçilmiştir (Boratav ve Türkcan, 1993, 18).

Özellikle kamu açıklarının bütün sorumluluğu Kamu İktisadi Teşekküllerine (KİT) yüklenmiş ve KİT'ler sanki özel sektörün gelişimi, sermaye birikimi açısından bir engelmüş gibi gösterilerek ideolojik bir kampanya sürdürülmüştür. Krizlerde ortaya çıkan ilk refleks tepki ücretlerin olabildiğince, reel olarak düşürülmesi ya da artışının önlenmesi ve genellikle bununla beraber emeğin verimliliğini artırma yönünde işi yoğunlaştırmaya başvurulması olmuştur (Arslan 2001). Bu temel bölüşüm ilişkisindeki düzenlemenin yanında kamu maliyesi aracılığıyla gerçekleştirilen tali bölüşüm ilişkisi olarak adlandırılan süreçte devlet krize dönük önlemleri alır. Kriz aslında sermayenin krizidir ve topluma yansıtma mekanizmaları saydığımız mekanizmalardır. Bu doğrultuda Keynezyen ekonominin krizine yanıt olarak önerilen monetarizm ve arz yanlısı iktisattır. Arz yanlısı iktisat, gelir ve şirket vergilerinin marjinal oranlarını düşürerek tasarrufları ve net yatırımları artırmayı öneriyordu (Arslan, 2001; Akalın, 1998, 211-2). Bu da doğallıkla mali dengeyi korumak için hükümet harcamalarını kısmayı gerektirecekti. Nitekim Türkiye'de 1981 ile ertesinde 'gönüllü tasarruf politikası'na tanık oldu ve gelir ve kurumlar vergileri düşürülürken, rant ve faiz gelirleri de vergi dışı bırakıldı. Bu da 84'te kamu açığını patlattı ve 84 yılı kamu borçlanma gereksinimine en büyük ivmeyi veren yıl oldu (Arslan, 2001). Adı geçen uygulama küresel bir olgudur ve Macaristan gibi daha bir çok ülkede uygulanmıştır. Macaristan'ın liberalizasyon programında da "Vergi sisteminin özel yatırımları caydırıcı olmaması, Özel yatırımlarla birlikte özel sermaye birikimi ve artışı kredilendirme ile teşvik edilmelidir" gibi devlet gelirlerini kısmaya ve devlet olanaklarının özel sermaye birikimine aktarılmasına yönelik uygulama temel teşkil eden uygulamalar görülmektedir (Akalın, 2001,212). KİT'lerin bütçe yükü iddiası daha baştan ideolojik örtük bir kabulü içeriyor ve topluma sunulan bu tür haberler ciddi bir taraftar kitlesinin oluşmasına neden olmuştur. Oysa KİT'lerin bütçe

açıklarının içindeki payı 94 yılı itibariyle %25'tir. 91 seçimleri öncesinde Anap iktidarı tütün fiyatının 30bin tl olacağını açıklamış, Demirel Anap ne verirse 5bin fazlası diyerek propaganda yapmıştır. Sonuçta 35bin tl'den Tekel tütün satın almıştır. Bu durumun 92'de de devam edeceğini düşünen üretici, tütün ekim alanlarını %33 artırmıştır. 240bin ton olan 91 rekoltesi 92'de 321bin tona çıkmıştır. Tüketim ve ihracat fazlası 33bin ton tütün yakılmış, 38bin ton daha yakılacaktır” (Bireşim, 1994). Bu tür politikalarla bilinçli olarak devlet işletmeleri zarar ettirilirse, topluma da ‘zarar ediyorlar ekonominin ağır krizlerinin nedenleri bütçeden bunlara giden paydır. Özelleştirelim KİT’leri’ denildiğinde toplumda elbette bu dezenformasyondan etkilenecektir. Dezenformasyona bir örnek daha vermek gerekirse, “bundan 5 yıl önce komünist Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri özelleştirme reformu yaptılar. Devleti küçülttüler. Şimdi hem büyüyorlur, hem de enflasyon hızları genellikle %10’un altında.” diyor özelleştirmecilerin neo-liberallerin medyadaki gülü Barlas. Sıkılmadan yalan söylüyor çünkü, bu saydığı ülkelerden Rusya’nın %58.4, Romanya’nın %30, Bulgaristan’ın %100, Macaristan’ın %23.9, Polonya’nın %19.8 olarak gerçekleşiyor enflasyon oranları (Dikbaş, 1997, 81)

Diğer yandan özelleştirilen KİT’lerin en kârlı ve KİT’ler ve toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payları en fazla olan KİT’ler olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla satılan KİT’ler zarar eden KİT’ler olmadığı için (zaten piyasanın ‘rasyonel aklı’ zarar eden KİT’i almaz!) KİT’lerin özelleştirmeyle bütçe açığı içindeki payı düşmüyor. Başka bir konu olan ancak “bütçeye yükleri” bakımından burada ele alınabilecek KİT borçlarının ise faizli borçlanma gereğinden doğduğu biliniyor. Gösterge özelleştirilen/ özelleştirilecek olan KİT’lerin Kamu Kesimi Borçlanma Gereği içindeki payının %9 olduğunu, diğer KİT’lerin %28gibi büyük bir oran tuttuğunu ortaya koyuyor (%). (T. Harb-İş, 2000) Görüldüğü gibi elde

	1991	1992	1993	1994
KKBG/GSMH	10.34	10.58	11.71	7.87
Özelleştirilen KİT/ Özelleştirilecek KKBG	4	7	6	9
Diğer KİT/KKBG	30	31	21	28

kalanlar zarar eden/ ettirilen kuruluşlardır. Anlaşılan sermaye kesimi bu KİT’leri de uzun süre satın alma girişiminde bulunmayacak ama devlet bunları elden çıkartmaya kararlı.

KİT’lerin sübvansiyonların azaltılması, özkaynak yetersizliği, ticari bankalara borçlanmak zorunda bırakılışları, yüklenen görevleri nedeniyle zararlarının artmasıyla finansal yapılarının bozulmasına, yatırımsızlığa, yönetim ve işletme yanlılıklarına rağmen

faaliyetlerini devam ettirmeleri bile büyük başarıdır. Tüm bunlara rağmen KİT'lerin borçlanma gerekleri Kamu Kesimi Borçlanma gereğinden daha düşük bir orandadır. 80'li yıllarda %50 olan bu pay 90'larda giderek azalmıştır. Öyle ki 95 yılında fazlaya dönüşmüştür (Türk-İş, 1997,141).

Özelleştirmelerle iddia edildiği gibi sermaye tabana yayılmamış aksine tekellerde toplanmıştır. Borsada kote olan eski kamu kurumlarında bir sermaye kuruluşunun çoğunluk hisselerine sahip olduğu borsada işlem gören diğer hisselerin ise toplum tasarrufları üzerinde lehlerine spekülasyon olanağı taşıyan araç niteliği taşıdığı bugün artık ortaya çıkmış bir gerçektir. Doğan Holding'in SPK kovuşturmasına uğrayan şirket hisseleri üzerindeki akıl almaz oyunları örnek verilebilir.

Gerçekte öncelikle büyük sanayi kuruluşları olarak ülke ekonomisinde başat rolü olan KİT'ler devlet idaresi tarafından gerçek manada kamu yararına dönük çalıştırılmamışlardır, tam tersine özel sermayeye kaynak aktarımı araçları olarak kullanılmış, bir anlamda sonradan kamu açıklarına neden oldukları iddialarına gerekçe oluşturan bir süreçte toplumdan alıp sermayeye aktaran kuruluşlar olmuşlardır. İddianın aksine gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ekonomilerde önemli işlevleri olmuştur. Sanayileşmiş ülkelerde aşırı sermaye birikimi sonucu ortalama kâr oranının düşme eğiliminin engellenmesi amacıyla KİT'lerin ortalama kâr oranının altında bir oranla çalıştığı böylece sosyal sermayenin kamu kesiminin elinde bulunan bölümünün negatif veya düşük kârla çalışması sonucunda özel sektörün özellikle de büyük tekellerin ortalama kâr oranlarının yukarıya çekildiği saptanmaktadır. Kısacası KİT'ler büyük özel işletmelerin kâr oranlarının artmasına dolaysız ve dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. (Sönmez, 1994, 42) Türkiye'de de özellikle planlı ekonomi döneminde özel sektöre ucuz kaynak aktaran kuruluşlar haline gelen KİT'ler sermayenin olsa olsa birikimine katkıda bulunmuşlardır.

Özelleştirmenin ortaya çıkan/çıkacak sonuçları

İlk ve en önemli sonuç ortaya çıkan yoksulluğu giderek hem enine hem de boyuna artıracak olan sanayi yatırımlarının özel kesim tarafından ancak yüksek kâr oranları garanti edildiğinde gerçekleşeceği tersinin yani kamusal yararın gözetileceği yatırımların sonunun geldiğidir. Bu, toplumdan giderek kaynakların sermayeye aktarılması anlamını taşır. İkinci anlamı ise kaynakların israfı anlamını taşır. Etkinlik ortadan kalkar. Türkiye'de kamu hisselerinin çoğunlukta olduğu ve blok satışa konu olan TELETAŞ ve Fransız SCF'ye satılan 5 çimento çimento fabrikasının özelleştirme sonrasındaki kârlılık, verimlilik ve teknolojik performansı analizlerinde elde edilen bulgular incelendiğinde; çimento fabrikalarında

özelleştirme sonrasında fiziksel işgücü verimliliği %39 artmış, ancak istihdamda %45 oranında azalma ve ortalama üretimde de %5.47 oranında bir düşme söz konusudur. İşgücü verimlilik artışının istihdamdaki daralmadan ileri geldiği ortadadır. Önceleri teknik etkinliği yüksek olan bu işletmelerde etkinliğin artmaması mülkiyet ile etkinlik arasında bir bağ kurulamayacağını göstermektedir (Eğilmez, 1996, 63)

Kamu bankalarının özelleştirilmesi, kaynak dağılım politikalarının uygulanmasında, sanayileşme, istihdam ve gelir dağılımına yönelik politikalar izlenmesinde kamuyu zayıflatacaktır. Türkiye ve dünyada yakın geçmişin örnekleri hatırlanırsa, özel bankalarda iflasların yaygınlığı ve bunun bütçeye maliyetinin yüksekliğinden doğan risk belirgin biçimde artacaktır.

Tarımsal KİT'lerin (SEK, EBK, ORÜS vd) özelleştirilmesi, emeğiyle geçinen köylülüğün diğer toplumsal sınıflar karşısında pazarlık gücünü zayıflatacak, girdi sübvansiyonlarının ve destek alımlarının temelini ortadan kaldırılması üretici köylülüğü dünya piyasasının acımasızlığına terkedecektir. Böylelikle tarımın uluslararası gıda, kimya vb. tekeline girdi, pazarlama, patent, teknoloji bilgisi vb. alanlarda daha da bağımlı hale getirilmesi stratejisinin önü açılacaktır. Ayrıca bu sektördeki çıktıları fiyatları daha da artacaktır (ÖDP, 1996, 15).

Özelleştirmeye büyük sanayi kuruluşlarının dış yatırımcılara teslim edilmesi söz konusudur. Burada ulusal kaygı değil toplumun iktisadi ve siyasi olarak dünya tekelci ve yerli işbirlikçi tekelci insafına terk edilmesi kaygısı önemlidir. SEK'in özelleştirilmesinden sonra olduğu gibi süt üreticileri bir süre ürünlerine talebin bilinçli olarak kesilmesiyle düşen ürün fiyatlarını takiben devletin yardımı gündeme gelmiştir. Bunun anlamı şudur; SEK'i alan özel kuruluşun ham süt fiyatının bir bölümünü devlete, yani vergi yükümlülerine yıkarak, kendi kârını artırmasıdır. Aynı şey bir başka yöntemle, KİT'lere zarar ederken ihtiyaç duydukları teknoloji ve altyapı yatırımlarının yapılmamasına karşın satışından önce yapılan yatırımlar ile alacak olan kuruluşlara kaynak aktarımı da gündemdedir (Önder, 1996, 50)

Günümüzde hükümetin uygulamaya çalıştığı yasayla öngörülen

Özellikle kamu mülkiyetindeki kuruluşlardan işçi çıkartılması emek piyasasında ucuzlayan işgücünün daha da düşük ve insanca yaşam koşullarından uzaklaşan bir düzeye gerileyeceği bir sürecin nedenidir özelleştirme. Türkiye'de ve dünyadaki uygulamalarıyla ortaya çıkan en önemli sonuç bu metne referans gereğini ortadan kaldıran çoklukta örneklerle sabittir. İşsizliğin artışı dünya genelinde süren bir olgu ve önümüzdeki yılların en önemli sorunlarından biridir.

Özelleştirmelerle, işsizliğin artmasına ve çalışanların örgütlülüklerinin zayıflatılmasına paralel olarak, taşeronla iş verme, geçici, yarım zamanlı işler, ücretsiz aile işçiliği yaygınlaşacaktır. Kadınlar gibi örgütlülüğü en zayıf emekçi katmanları, iş güvenliğinin olmadığı ve ücretlerin düşük olduğu işlere mahkum edileceklerdir.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada gerçekte Referans ve Kaynakların emekçileri tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alınmış olan özelleştirme öncesi ve sonrası Türk Sanayiinin ayrıntılı durumu ve nicel verileri ihmal edilmiş, genel olarak Neo-Liberal ekonomi politikaları bağlamında özelleştirmenin gerçekleşmesi ve bu gerçekten dolayı da ülke ekonomilerinin bir zamanlar temel hedefi olan sanayileşme hedefinin sermayenin insafına terk edilmesi sürecinin ne bir içsel ne de dışsal, hem içsel hem de dışsal bir olgu olduğuna temas edilmeye çalışılmıştır. Çünkü yerel burjuvaziler ve yeni liberaller çok güçlü aygıtlarla bir hegemonya kurmuş durumdadır. Sanki ABD, Avrupalı ya da Doğu Asya'lı Çok Uluslu Şirket kendi ekonomilerinin bir unsuru. Öyle bir azınlık olmalarına rağmen ülkede herkes onların reçetelerini tartışır ve genellikle Türkiye'de olduğu gibi geldikleri ideolojik soyları ne kadar zıt gibi görünse de hepsinin dört elle sarıldıkları, parti ve hükümet programlarının vazgeçilmez maddesi yaptıkları reçetelerdir. Başka bir gezegende inanılmaz gülünç komik durumlar bu az gelişmiş ekonomilerde gerçektir. Yani neo-liberalizm ülkede hayat bulur, içselleşir ve herkes liberallerin mahkum ettiklerini mahkum eder, el üstünde tuttıklarını göklere çıkarır. Dışsal boyutunu emperyal merkezin uygulamaları bağlamında ele alan daha detaylı bir çalışmaya ihtiyaç olduğu savaşın nedenlerinin sorgulandığı günümüzde daha bir yakıcı görev. Çünkü küreselleşme söylemleri tekellerinin desteklediği iktidarlarla 2 kâr ve paylaşım savaşı yaşamış dünyada emperyalizm gerçeğinin gözardı edilmesine neden olmuştur. Neo-Liberalizmde Çok Uluslu Şirketlerin ve yerel çıkar gruplarının nüfuz alanlarına yayılmayı amaçlayan işgalci bir politikalar dizgesidir. Yani karşıtını yaratmaya aday, sonuçların ortaya çıkmasıyla ötelenmeye çalışılacak, direnişlere sahne olacak. Yerel ekonomilerle uyumsuzluklar yaşayacak. Büyük oranda dışsal. Ancak çok büyük oranda da içsel?

Toplumların daha fazla üyesinin refahını temel alan daha çok insanın, daha insanı koşullarda yaşamasının gereğine inanan bir yaklaşımın yeniden yeryüzünde egemen hale gelmesi neo-liberalizmin topyekün reddiyle mümkündür. Geçmişte sıkça rastladığımız kollektif olanın mahkum edilmesine ve yok sayılmasına hizmet edecek bütün inançların ortadan kalkması gerekmektedir. Özellikle üretici güçlerin kafalarına kazanmış olan 'etkinsizlik ve verimsizlikten dolayı içinden geçilen ekonomik kriz sürecinin sorumlularının

kendileri olduğu kanısı tamamen asılsızdır. Bu ya da başka bir az gelişmiş ülkede gerçekten kamu tarafından yönlendirilen ve denetlenen bir ekonomi ortaya çıkmış mıdır? Hayır. O halde ekonomiyi idare edenlerin, zaten sermaye lehine ve geniş toplum kesimlerinin aleyhine programları işlettikleri, teorik olarak dahi olsa toplum çıkarına olan uygulamaların bile büyük oranda toplum zararına gerçekleştiği bugün artık bilinmektedir. Özelleştirmeye yok edilmeye çalışılan sanayi bu ülkede ya da başka bir az gelişmiş ülkede toplumun tasarruflarıyla vergileriyle ortaya çıkmıştır. Toplum adına belirle sürelerle iktidar kullananlar bu kurumları satarken tekellere, ÇokUlusluŞirketlere, özel ellere sordular mı gerçek sahiplerine? Hayır. Sanayide dış bağımlılığın artacağı gün gibi ortadadır. Üstelik teknoloji üretiminde bir çok az gelişmiş ülkeden bile geri durumdayken bu çok kesin gözlemlenebilecek bir süreçtir. Ekonomiye, dolayısıyla politik ekonomiye daha çok müdahil olunmalıdır. Demokratik bir ekonomi rejimi yalanların dışında, gerçekte ortaya çıkmış olan sorunların giderilmesinde etkili olacak tek ve kesin çözümdür. Bugün ortadakinin çözüm olmadığı görülmüştür. Neo-liberalizmin reçetesinin birinci ilacı kâr krizindeki şirketlere kârlı kamu kurum ve imtiyazlarının satılmasıdır. Bu çözümü 15-20 yıldır tüm dünyada uygulayanlar ancak yalanlar ve metaforlarıyla toplumları kör etmişlerdir. Ekonominin üreticiler, toplumun yoksun geniş kesimleri lehine çözümlerinin olabileceğine ikna giderek artacaktır, çünkü neo-liberalizmin iddia ve yalanlarının her geçen gün biri daha ortaya çıkmakta ve dışlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslan, Hakan. (2000) “Küreselleşmenin Emek Üzerindeki Etkileri ve Seçenek Sorunu”, (der. E. A. Tonak), *Küreselleşme*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Boratav, Korkut ve E. Türkcan. (Edit.) (1993) *İKTİSAT POLİTİKASI SEÇENEKLERİ I, Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Dikbaş, Yılmaz. (1997) *Özelleştirme Sömürgeleştirme*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Eğilmez, Ayfer. (1996) “Emeğin Özsavunması için alternatif politikalar”, (der. ÖDP Genel Merkezi), *Biz Toplumsal Olandan Yanayız*, Ödp Yayını, Ankara.
- Eralp, Atilla. (2002), “İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye”, Der: M. Türkay, Kalkınma İktisadı Ders Notları, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Harvey, David. (1999) *Postmodernliğin Durumu*, (çev. S.Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Lenin, V. İ. Ulyanov (1995) *Emperyalizm*, (A.Yaral, E.Akbulut, U. Berkok), Sosyalist Yayınları
- ÖDP. (1996) *Biz Toplumsal Olandan Yanayız*, Ödp Yayını, Ankara.
- Önder, İzzettin. (1996) “Emeğin Özsavunması için alternatif politikalar”, (der. ÖDP Genel Merkezi), *Biz Toplumsal Olandan Yanayız*, Ödp Yayını, Ankara.
- Palast Greg. (2001) “Ülkeler Nasıl Pazarlanıyor?”. Güncelleme tarihi:4 Kasım 2001, Çev. A. S., İnternet Yayını.
- Petras, James. (2002) *Küreselleşme ve Direniş*, Cosmo Politik Kitaplığı, İstanbul.
- Sönmez, Sinan. (1994) “Kriz Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme”, (der. A.Polatoğlu), *Özelleştirme Tartışmaları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Sönmez, Sinan. (1998) *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şenses, Fikret ve Erol Taymaz. (2003) “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı”, (der.A.H. Köse-F. Şenses-E. Yeldan), *İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- T. Harb-İş. (2000) “İşçi Eğitimleri: Özelleştirme ve Sosyal Güvenlik Klasörü”, 002 no’lu dizge, Ankara.
- Toussaint, Eric. (1998) *Ya Paranı Ya Canını*, (çev. M.Berberyan), Yazın Yayıncılık, İstanbul.
- Türkay, Mehmet. (2002) “Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Dinamikleri”, Yayınlanmamış Notlar, İFMC Paneli, İstanbul.
- Türk-İş. (1997) *Türk-İş Yıllığı*, 1. Cilt, Ankara.

Nihat UÇUKOĞLU

Marmara Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Ana Bilim Dalı
Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi